

Klosters im späten 13. Jahrhundert zusammen, die z. T. auch im gebrannten Ton ausgeführt wurde. Vom hohen Niveau der dortigen Werkstatt zeugt auch das bislang unbekannte Fragment einer Terrakotta-Verkleidungsplatte.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Klášter (Kloster, Bez. Pilsen-Stüd), ehemaliges Zisterzienserkloster Nepomuk. Ausschnitt der Katastermappe, 1875, mit Verdeutlichung der Fundstelle des Terrakotta-Schlusssteins. ÚAGK (Zentralarchiv der Geodäsie und des Katasters) Prag, Bearbeitung F. Flek.

Abb. 2. Klášter, ehemaliges Zisterzienserkloster Nepomuk. Terrakotta-Schlussstein, im Garten Nr. Konskr. 104 gefunden. Zeichnung S. Svatošová (2005).

Abb. 3. Klášter, ehemaliges Zisterzienserkloster Nepomuk. Terrakotta-Schlussstein, im Garten Nr. 104 gefunden. Foto Autor (2014).

Abb. 4. Klášter, ehemaliges Zisterzienserkloster Nepomuk. Fragment einer Terrakotta-Verkleidungsplatte. Deutliche Nagelöffnung. Zeichnung S. Svatošová (2014).

(Übersetzung J. Noll)

NOVÁ ZJIŠTĚNÍ K VÝVOJI KROVŮ KOSTELA SV. MIKULÁŠE V POUZDŘANECH

PETRA DOHNALOVÁ – MIROSLAV
NAVRÁTIL

V roce 2013 byla zahájena oprava farního kostela sv. Mikuláše v jihomoravských Pouzdřanech (okr. Břeclav). V průběhu sanace zdiva došlo po obvodu celé stavby k odstranění vnitřních omítek v úrovni soklu. Při souběžně probíhajícím operativním průzkumu a dokumentaci odkrytých nálezových situací byly ve snaze o lepší poznání objektu následně prozkoumány i další souvise-

Obr. 1: Pouzdřany (okres Břeclav), výřez z mapy I. vojenského (josefského) mapování (1764–1768 a 1780–1783), Morava, mapový list č. 112 (Český úřad zeměměřický a katastrální Praha).

jící situace, především v podkroví kostela.¹⁾ Velmi zajímavé poznatky přinesl průzkum dřevěných konstrukčních prvků krovů nad lodí a presbytářem, doplněný dendrochronologickým datováním.²⁾ Ukázalo se, že nad presbytářem se dochoval takřka v původním stavu unikátní krov, zařaditelný do časového horizontu 80. let 15. století až 30. let 16. století.

HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

Obec Pouzdřany (okr. Břeclav) leží na levém břehu řeky Svratky, nad jejím soutokem s Jihlavou, západně od Hustopečí. První dochovaná písemná zmínka o vsi pochází z roku 1244, kdy král Václav I. potvrzuje klášteru Cella sancte Mariae v Brně držbu vinice v Pouzdřanech, kterou mu daroval brněnský měšťan Oldřich Černý.³⁾ Majetky herburského kláštera včetně vinice v Pouzdřanech potvrdil také olomoucký biskup Bruno ze Schauenburku 12. února 1247.⁴⁾ Nedlouho poté, dne 7. srpna 1248, vydal papež Inocenc IV. listinu, již potvrdil převořiši kláštera Panny Marie a jejím sestrám mimo jiné i vinice v Pouzdřanech.⁵⁾

Roku 1252 markrabě Přemysl potvrzuje založení žďárského kláštera a jeho obdarování rozličnými statky Bočkem z Pernegu včetně třetího dílu vína z Pouzdřan.⁶⁾ Herold z Obrán s manželkou Jitkou z Welzpurku dávají v roce 1298 žďárskému klášteru třetinu výnosu z vinic v Pouzdřanech.⁷⁾ V roce 1291 prodává Jindřich z Lichtenštejna se svou manželkou Petruší klášteru v Dolních Kounicích vsi Pouzdřany a Popice za 1 100 hřiven,⁸⁾ což vzápětí potvrzuje Dětrich, olomoucký biskup, a dává klášteru do trvalého vlastnictví desátky z polí a vinic, přičemž se výslovně odvolává na privilegium olomouckého biskupa Roberta.⁹⁾

Obr. 2: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, fotografie kostela od jihovýchodu (uloženo v NPÚ ÚOP v Brně, archiv staré fotodokumentace. Inv. č. 6377 M-14/161).

Na počátku 14. století vlastnili ves páni z Lipé a dvůr v Pouzdřanech byl majetkem kláštera v Dolních Kounicích.¹⁰⁾ V roce 1368 prodal Jindřich z Lipé ves s příslušenstvím Mikuláši Dítěti.¹¹⁾ Dolnokounický klášter prodává v roce 1370 Janu I. z Lichtenštejna dvůr v Pouzdřanech.¹²⁾ V roce 1373 se Mikuláš Dítě z Pouzdřan spolčil s Fridušem z Drahotuš a s Drslavem ze Strálku na svůj majetek v Pouzdřanech¹³⁾ a o rok později tam zapsal své manželce Evě 300 hřiven vídeňských denárů.¹⁴⁾ Dne 11. května roku 1375 Mikuláš Dítě zřizuje na hradě v Pouzdřanech kapli a uděluje jí věno.¹⁵⁾ Dne 18. května roku 1375 sděluje markrabě Jan Jindřich olomouckému biskupovi Janovi, že dal souhlas k nadaci kaple v Pouzdřanech.¹⁶⁾ Již 5. července téhož roku stvrzuje Jan, olomoucký biskup, na prosby Mikuláše Dítěte z Pouzdřan fundaci ve prospěch kaple P. Marie na hradě v Pouzdřanech a inseruje Mikulášovu fundální listinu a souhlas markraběte Jana.¹⁷⁾ K oltáři zřízenému v kapli na hradě Pouzdřanech ustanovil generální vikář olomouckého biskupa Sander téhož roku kněze Mikuláše.¹⁸⁾ Po smrti Mikuláše z Pouzdřan prodala Eva spolu s bratrem Griedzorfrem polovinu vsi Drslavovi ze Strálku,¹⁹⁾ jenž ji již v roce 1381 prodal a dědičně zapsal markraběti Joštovi.²⁰⁾ Druhou polovinu výše uvedeného majetku v Pouzdřanech vlastnil až do roku 1384 již zmiňovaný Heralt z Drahotuš.²¹⁾ Ves byla sloučena v roce 1384, kdy koupil Jan z Lichtenštejna se svými bratry polovinu vsi od markraběte Jošta²²⁾ a druhou polovinu od Heralta z Drahotuš.²³⁾

Roku 1393 Mikuláš Puchník, pražský a olomoucký kanovník, prohlašuje, že rozsudek, který vynesl ve sporu mezi žďárským klášterem a Bohunkem, plebánem z Pouzdřan, o třetinu vinného desátku, vstupuje v moc práva a odsuzuje Bohunka k zaplacení útrat sporu, jejichž výši později stanoví.²⁴⁾ V roce 1499 odkázal místní řezník Mikuláš roční rentu 20 dukátů a jeden achtel vinohradu k oltáři sv. Kateřiny a sv. Jana Křtitele pod podmínkou, že farář Bernard bude živit jednoho kaplana pro sloužení mší.²⁵⁾ Dne 28. září roku 1501 potvrdil Kryštof z Lichtenštejna smlouvu uzavřenou mezi Bernardem, farářem z Pouzdřan, a Václavem Schillerem, rychtářem, a obcí Pouzdřanskou ohledně odvádění desátku z nově zřízeného farního vinohradu.²⁶⁾

Ferdinand I. z Lichtenštejna prodal v roce 1556 léno Pouzdřany za 10.883 moravských zlatých Jiříku Hartmanovi z Lichtenštejna, jenž je vzápětí prodal Ambrožovi z Ottersdorfu.²⁷⁾ Po smrti Ambrožových dědiců připadl majetek císaři Maximilianu II., který jej přenechal v roce 1576 Fridrichovi z Žerotína.²⁸⁾ Roku 1581 byly Pouzdřany povýšeny na městečko s právem tří výročních a jednoho

Obr. 3: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, pohled na kostel od jihu (snímky P. Dohnalová, není-li uvedeno jinak).

týdenního trhu.²⁹⁾ V letech 1556–1622 zde byli novokřtění, po jejich odchodu byly Pouzdřany přifařeny spolu s Popicemi k Uherčicím. Kašpar z Žerotína prodal roku 1630 tvrz a městečko Pouzdřany s poplužním dvorem, pivovarem, mlýnem a cihelnou, kostelním podacím a městečko Uherčice za 70.000 zlatých Františku, kardinálu z Dietrichštejna.³⁰⁾

Po třicetileté válce měly Pouzdřany 65 osedlých a 51 pustých domů, roku 1663 byly vypleněny.³¹⁾ Farář Martin Gsangg popisuje v roce 1672 nekonsekrovaný kostel sv. Mikuláše se třemi oltáři, hlavní oltáře Panny Marie a sv. Mikuláše a na evangelijní straně vedlejší oltář Panny Marie. Kolem kostela byl hřbitov, další pak mimo městečko. Ke kostelu patřilo 6 achtelů vinic, filiálky byly v Popicích a v Uherčicích. V roce 1691 je uváděn v kostele třetí oltář Ukřižovaného. V roce 1696 zachvátil Pouzdřany požár, při němž shořelo 48 domů, 5 domků, radnice, fara a kostelní věž, na níž se údajně roztavily i zvony.³²⁾ Roku 1880 byla provedena oprava kostela³³⁾, v roce 1929 byly provedeny vnitřní opravy se štafirováním mobiliáře.³⁴⁾ V 90. letech 20. století byla provedena oprava fasády a interiéru kostela.³⁵⁾

POPIS KOSTELA

Kostel sv. Mikuláše spolu s budovou bývalé fary stojí na mírné vyvýšenině v jižní části obce. Jedná se o stavbu halového typu s trojlodím téměř čtvercového půdorysu, na něž navazuje užší, polygonálně zakončený presbytář, k jehož severní straně přiléhá téměř po celé délce mohutná hranolová věž se schodištěm, vloženým při severovýchodním nároží lodi. Kostel je kryt strmými sedlovými střechami s různou výškou hřebene, nad závěrem presbytáře je střecha zakončena valbou. Věž vrcholí zděnou cihelnou helmici s převýšenou atikou se štítky a nárožními vížka-

Obr. 4: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, klenba v podvěží.

mi. Fasády lodi a presbytáře jsou otevřeny vysokými okny s hrotitými záklenky a kamennými kružbami. Prostor nad klenbou trojlodí od severu osvětlují úzká střílnová okna.

Plášť kostela člení několikrát odstupňované kamenné opěráky s pultovými stříškami. V nárožích lodi jsou opěráky nasazeny diagonálně. Na štítu jihovýchodního a jižního opěrného pilíře je v závěru presbytáře rytý nápis *anno domini 1498* a letopočet 1498. Na opěráku lodi je vyrytý letopočet 1600. Hlavní vstup do interiéru kostela v ose západního průčelí vede pravoúhlým portálem s přetínanými pruty, zakončeným lomeným obloukem, v němž je dnes zasazený erb Dietrichštejnů.

Prostor lodi rozdělují dvojice pilířů na širší hlavní loď a dvě vedlejší, zaklenuté vždy třemi poli křížové klenby s vytaženými hřebínky. V západní části lodi je vestavěna hudební kruchta, přístupná točitým schodištěm s pravoúhlým portálem se zkoseným ostěním. Kruchta je podklenuta třemi poli křížové klenby s vytaženými hřebínky. Presbytář je zaklenutý dvěma poli valené klenby s výsečemi a lunetovým závěrem s hřebínky, do lodi se otevírá půlkruhový vítězný obloukem. Na severní straně presbytáře je vstup do sakristie v podvěží portálem s hrotitým záklenkem a profilovaným ostěním. Klenba sakristie na čtvercovém půdorysu má nízké vzepětí a stlačeně půlkruhová čela. Základní křížový vzorec klenby, zvýrazněný nízkými omítkovými hřebínky, ve všech klenebních kápích doplňuje pravidelný čtyřcípý obrazec, tvořený sítí omítkových hřebínků. Prostupy všech hřebínků zdůrazňují kruhové omítkové terče, střed klenby je zvýrazněn rozměrnějším terčem kruhového tvaru. Loď

má nad klenbou zděné obranné patro přístupné po schodišti sedlovým portálem s diamantováním.

DOSAVADNÍ STAV POZNÁNÍ

Doposud publikované názory na vznik a vývoj kostela sv. Mikuláše se od sebe vzájemně příliš neliší. Dějinami kostela se již počátkem 19. století zabýval Jan Petr Ceroni, který zmiňuje letopočet 1498 na jednom z opěráků presbytáře, nedává jej však do souvislosti se založením stavby.³⁶⁾ Gregor Wolny ve své práci z roku 1837 uvádí letopočet 1494 v souvislosti s opravou kostela.³⁷⁾ Ve svém pozdějším díle přináší i údaje o kapli Panny Marie na pouzdřanském hradě, dotované Jindřichem z Lipé v roce 1375. Výstavbu kostela sv. Mikuláše klade do druhé poloviny 15. století, zmiňuje letopočet 1498 a sedm hrotitých oken s gotickou kružbou. Dále uvádí opravu věže v roce 1844.³⁸⁾ Tyto názory později převzal a doplnil A. Kratochvíl, kapli Panny Marie však považuje za součást původního kostela na místě dnešní stavby. Zánik gotické klenby presbytáře dává do souvislosti s požárem v roce 1696.³⁹⁾ V monografii zabývající se historií Pouzdřan zpracoval F. Polický i kapitolu věnovanou kostelu sv. Mikuláše. Existenci fary předpokládá již v roce 1344 a výstavbu kostela sv. Mikuláše datuje rokem 1498, věž však považuje za součást staršího opevnění.⁴⁰⁾ Uměleckohistorická literatura zmiňuje kostel v Pouzdřanech pouze okrajově,⁴¹⁾ stejně tak i článek Miroslava Plačka zabývající se opevněnými kostely na Hustopečsku.⁴²⁾ Stavební vývoj kostela podrobně popsala v seminární práci Ilona Víchová.⁴³⁾

PŘEHLED NÁLEZŮ

V interiéru kostela, mimo podvěží, byla omítka odstraněna do výše cca 100 cm. Obvodové zdívo lodi a presbytáře je vyzděno ze smíšeného zdiva s převahou cihel (cihly o rozměrech 6–6,5 × 12 × 26 cm, 7 × 26 cm,

Obr. 5: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, krov presbytáře.

8 × 13 cm), s různým obsahem lomového kamene, kladeného do pravidelných řádků, spojeného vápennou maltou. Na zdivu se nacházejí zbytky líček. Jižní portál je osazen do vnějšího líce obvodového zdiva lodi, mírně zkosené špalety vstupu jsou vyzděny z cihel a opracovaných kamenných bloků. Ve zdivu východní špalety je otvor o rozměrech 15 × 15 cm, v protější, západní špaletě je ve stejné úrovni otvor o rozměrech 12 × 12 cm. Tyto otvory sloužily pro zasunutí závory. Ve východní části severní zdi lodi je osazen sedlový portálek s diamantováním. Mezi zdivem lodi a zdivem pláště polygonu schodiště na hudební kruchtu se nachází viditelná svislá spára. Plášť schodiště je vyzděn z cihelného zdiva (cihly o rozměrech 6,5 × 13 × 26 cm).

Úroveň současné podlahy presbytáře je oproti lodi vyšší o cca 25 cm, do sakristie se sestupuje po dvou schodech a práh portálu je pod úrovní současné podlahy presbytáře. Nika sedle zakončená segmentovým záklenkem je vyzděná z cihel a má po celém obvodu okosené čelní hrany. Prostor niky je ve vrstvě č. 3 akcentován šedým nátěrem.⁴⁴⁾

V podkroví presbytáře je obvodové zdivo vystavěno z cihel spojených vápennou maltou. Na obvodových zdech byly dokumentovány otisky čel klenebních kápí dřívější klenby. Severní zeď presbytáře je proti jižní zdi vyšší o cca 100 cm a je ukončena kamenným žlabem, sloužícím k odvodu dešťové vody z úžlabí mezi věží a střechou presbytáře. V úrovni vazných trámů krovu byly ve zdivu dokumentovány kapsy po vyřezaných trámech v mezilehlých vazbách. Podkroví mezi presbytářem a lodí je odděleno cihelnou zdí s vynášecím pasem, pod nímž je vyzdívka s druhotně použitými architektonickými články prolomena vstupem se segmentovým záklenkem. Toto zdivo je vystavěno na starším, širším obvodovém zdivu presbytáře.

Konstrukce krovu presbytáře spočívá na koruně zdiva, jde o kroevní krov se dvěma úrovněmi hambalků, podélně vázaný středovým rámem a dvěma bočními rámy – stojatými stolicemi. Plná vazba krovu obsahuje klasovou vzpěru, podkroevní vzpěry od vazného trámu do sloupku středové stolice (vypomáhající jako součást věšadla), přičemž každý rám podélného vázání je v plné vazbě spojen s vazným trámem patními pásky. Každá vazba má také patní sloupky. Středový rám podélného vázání – stolice – je v podélném směru tvořen sloupky osazenými na čep do prahového trámu a dvěma vaznicemi procházejícími pod hambalky. Mezi prahem a sloupky je zavětrování rámu provedeno patními pásky, pásky jsou rovněž použity pro zavětrování první vaznice. Od první vaznice do sloupku nad druhou vaznicí je pak zavětrování jedno-

Obr. 6: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, krov presbytáře – detail vyřezaných vazných trámů.

duchým ondřejským křížem. Ve spojení s patními pásky a podkroevními vzpěrami se jedná o středový rám působící jako věšadlo vynášející vazné trámy. Boční rámy jsou tvořeny prahovým trámem se začepovanými sloupky a horní vaznicí – ližinou, rovněž osazenou na čep, ližiny rámu nepodepírají hambalky, ani s nimi nikdy nebyly

Obr. 7: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, krov presbytáře – kapsy po vyřezaných vazných trámech, otisk čela klenební kápě.

Obr. 8: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, krov presbytáře: a, b – tesařské značky.

spojeny za pomoci žádného spoje. Zavětrování rámu je provedeno vždy na jednu stranu diagonální vzpěrou od prahu po ližinu a na druhou stranu páskem mezi prahem a sloupkem a mezi ližinou a sloupkem. Spoje prvků jsou buď čepy do dlabů – v případě sloupků rámu, nebo pak pláty jednostrannou rybinou, v případě vazného trámu a sloupků je to jednostranná krytá rybina. Spoje jsou vždy zajištěny dřevěným hřebem. V půdoryse se nacházejí čtyři plné vazby a mezi nimi vždy dvě vazby prázdné, přičemž v prázdných vazbách jsou dodatečně vyřezány vazné trámy. Polygonální závěr krovu je půdorysně vymezen pozednicí a první vaznicí, do níž jsou opřeny krokve závěru. Protože ze severní strany je součástí krovu věž, je zde skryta pozednice a rovněž krokve zabíhají do zdiva. Krokve mají sklon 64°.

Z typologického hlediska je popisovaná konstrukce chronologicky zařaditelná do období mezi lety 1430–1550, v regionální návaznosti na oblast Dolního Rakouska lze

pak období vzniku upřesnit s určitostí mezi roky 1480–1530. Dendrochronologická analýza bohužel nepřinesla žádnou přesnější dataci, protože prokázanými dřevinami jsou topol, jilm a rychle rostoucí dub, pro něž dosud nebyly vytvořeny odpovídající standardní křivky. Jediným vodítkem pro určení stáří krovu tak zůstávají typologické chronologie vývoje kroevních soustav, některé z detailů provedení spojů a tesařských značek a ne zcela zřetelné letopočty 1498 na opěráku presbytáře. Pro tesané trámy krovu je použita středová rudková linka značkovací šňůrou, doposud patrná na některých trámech. Tesařské značky v podélném směru mají podobu záseků dlátem nebo sekerou dlátovkou v podobě obrazců (čar a trojúhelníka) v příčném směru a u některých patních pásků je provedeno značení piktogramy kreslenými rudkou. Jejich symbolika, neodkazující k žádné z číselných soustav, je v tesařském značení spíše podobná piktogramům užívaným v pozdně gotických krovech. Tyto indicie zasazují dobu vzniku krovu kolem roku 1500.

Pozdější zásahy do krovu byly provedeny nejméně ve třech etapách. První etapou bylo pravděpodobně nové zaklenuť presbytáře, kdy byly vyřezány vazné trámy za patními sloupky na jižní straně. Způsob provedení (vyříznutí s provedením stoupajícího plátu a s otvorem pro dřevěný hřeb) naznačuje, že původním záměrem bylo vazné trámy na místo znovu vrátit, k tomu však již nedošlo. Dalším druhotným zásahem je výměna části podélného prahu a části vaznice jednoho z bočních rámu. Použito bylo jedlové dřevo a tuto etapu se podařilo dendrochronologicky datovat datem skácení do let 1909/10.⁴⁵⁾ Posledním zásahem do krovu presbytáře je oprava provedená v roce 1993. Při ní byly vyměně-

Obr. 9: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, portálek vedoucí do podkroví lodi.

Obr. 10: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, podkroví lodi – jižní zeď s druhotně použitými architektonickými články.

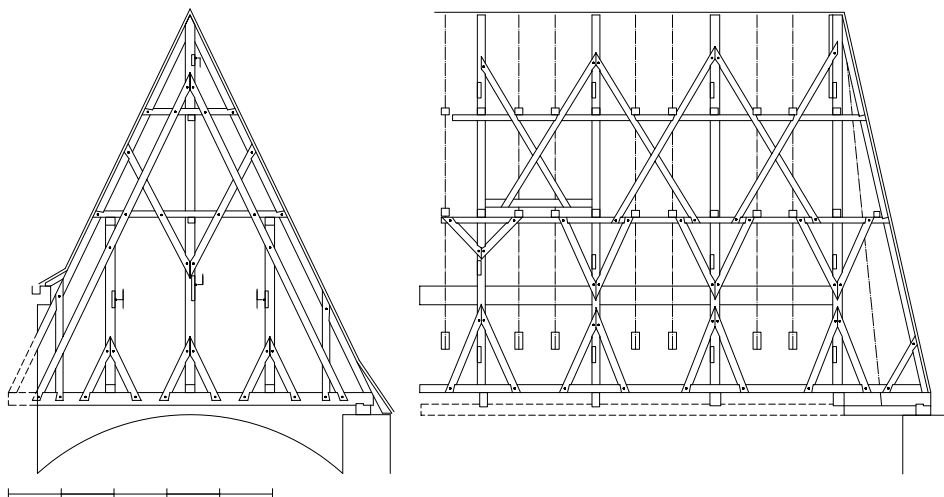
Obr. 11: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, podkroví lodi – severní zeď se střílnami.

ny některé krokve, sloupky, vzpěry a hambalky za nové, použitou dřevinou je dub.

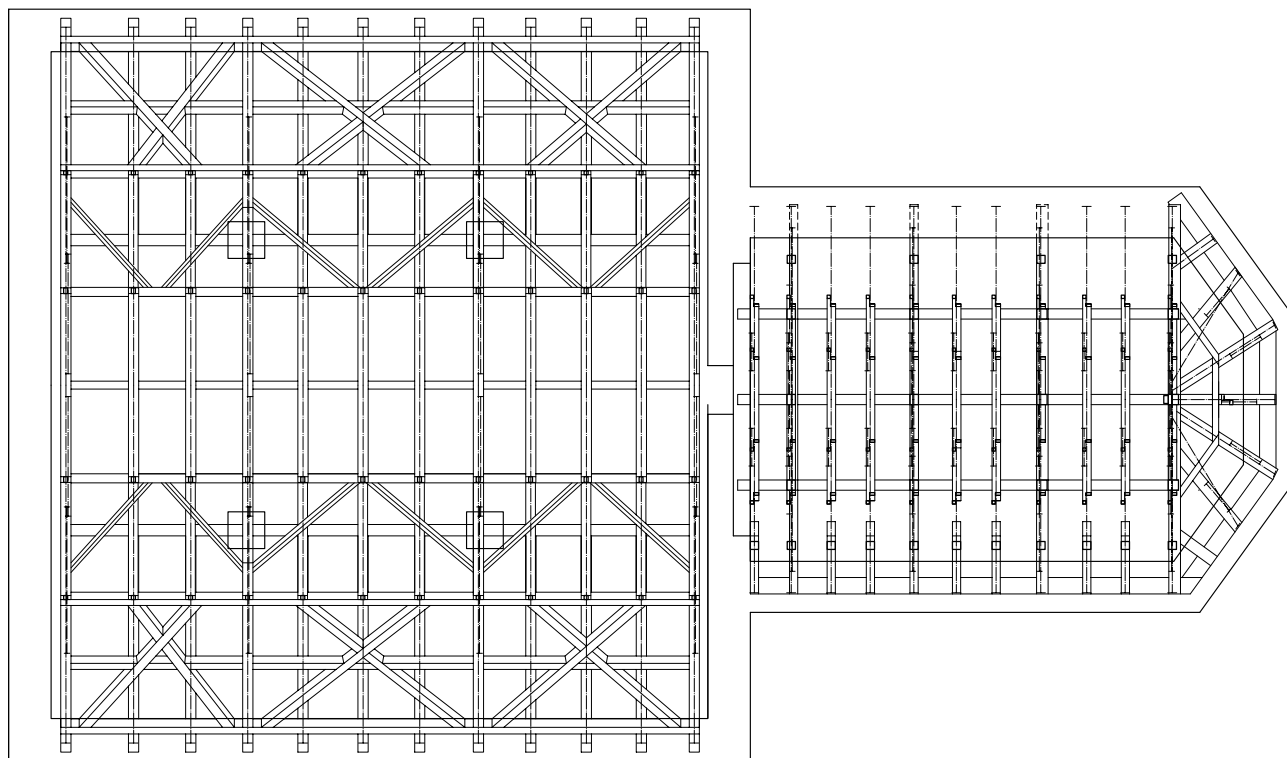
Zdivo patra lodi je vyzděno z cihel, v jižní zdi byly druhotně použity architektonické články – žebra s klínovým profilem. Východní zeď, oddělující loď od presbytáře, byla přizděna ke zdivu věže zavázáním do šmorců v jižní zdi věže, a to do úrovně cca 250 cm, výše následuje odskok a zkosené nároží věže – zde již zdivo není provázané. V západní zdi věže se nachází otvory po lešeňových kuláčích. V severní zdi lodi se nacházejí dvě segmentově zaklenuté niky, v nichž jsou vždy dvě střílny se zkosenými špaletami a třetí nika se segmentovým záklenkem a obdélným okénkem.

Krov nad lodí je krokevní hambalkový se dvěma hambalky, s rozvinutým podélným vázáním ležatou stolicí užitou ve dvou úrovních nad sebou. Podle datačních nápisů, nalezených spolu s podpisy tesařů na několika trámech, byl původní krov v roce 1993 nahrazen vcelku zdařilou replikou, jejíž jedinou nevýhodou lze z dnešního pohledu spatřovat v absenci pětibokých prahových trámů a vaznic, které zcela neodmyslitelně patří k plně vyvinuté formě tohoto typu krovu jak konstrukčně, tak typologicky. K poměrně citlivému přístupu je navíc možné přidat i zachování plné vazby směrem k presbytáři a několika dalších prvků. Krov byl vyměněn pravděpodobně z důvodu masivního napadení dřevokazným hmyzem – tesaříkem, pozůstatky tohoto napadení jsou na zachovalé části konstrukce zcela patrné. Původní plná vazba krovu obsahuje pro ležatou stolicí typické prvky – dolní ležatá stolice je tvořena sloupkem začepovaným do pětibokého prahu. Sloupek se od paty vzhůru rozšiřuje, přičemž rozšíření je doplněno o ozdobný štítek. Mezi sloupky je umístěna rozpěra, rám leža-

té stolice váže pásek umístěný mezi sloupkem a rozpěrou. Nad rozpěrou je hambalek – v tomto případě je mezi hambalkem a rozpěrou vložen středový průvlak – prvek častý u raných variant ležaté stolice. Na sloupek je pod hambalkem na čep nasazena pětiboká vaznice (ližina). Ve druhém patře je opět ležatá stolice s rozšiřujícími se sloupky osazenými na čep do hambalků. Rozpěra a hambalek na sebe dosedají. Vaznice druhého patra je čtyřboká, svisle osazená do dlabu v ležatém sloupku. Podélné vázání mezi jednotlivými plnými vazbami u ležaté stolice je provedeno v rovině krokví, vytváří se tak prostorově tuhý rám. V prvním patře je prostorové ztužení provedeno podélnou rozpěrou mezi plnými vazbami (mezilehlou vaznicí) a přes ni diagonálními vzpěrami tvořícími ondrejský kříž mezi pětibokým prahem a pětibokou vaznicí – ližinou (u repliky jsou oba prvky nahrazeny řezanými čtyřbokými trámy). V druhém patře je ztužení řešeno pomocí pásků mezi sloupkem a vaznicí – ližinou. V prázdných vazbách jsou pouze krokve a hambalky, přičemž ty jsou kámpovány do ližin. Celý krov je uložen na jednoduché pozednici pod vazným trámem. Jedná se tedy o krokevní krov – nosnou soustavu krovu tvoří základní a samostatný trojúhelník

Obr. 12: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, zaměření krovu presbytáře, příčný a podélný řez (zaměření a kresba obr. 12–15 M. Navrátil, 2013).

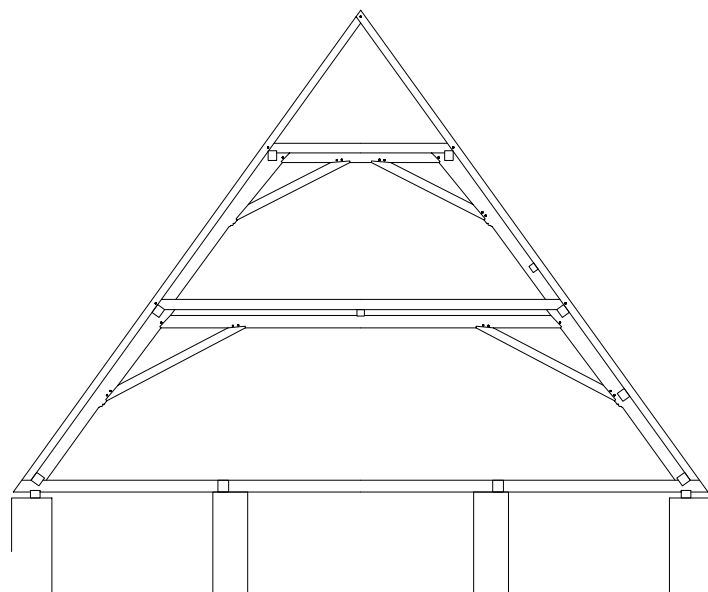

Obr. 13: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, zaměření krovu lodi a presbytáře, půdorys.

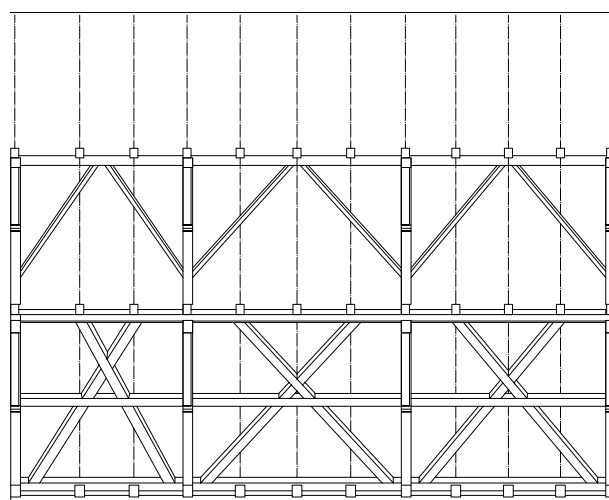
krokve – vazný trám, přičemž přenos tahových sil ve vazném trámu zabraňuje roztažení zdiva tlakem krokví na jeho korunu. Vazné trámy jsou ponechány v plných vazbách, v prázdných vazbách jsou zkráceny a uloženy na průvlacích položených na pilíře postavené na sloupech zaklenutí lodi kostela.

Dendrochronologicky se podařilo datovat zachovalou původní vazbu krovu nad trojlodím do doby 1639–1649. Z typologického hlediska odpovídá konstrukce období přechodu rané ležaté stolice užívané v renesančních krovech do ležaté stolice vyspělé formy užívané v baroku. Některé

prvky, jako jsou pětiboké prahy, ližiny a profilované přechody v profilu ležatých sloupků, již odpovídají baroknímu krovu. Zároveň se ale zachovávají prvky typické pro ranou ležatou stolicí – zejména zavětrování v podélném směru mezi sloupkem a ližinou (vymezené absencí pětibokého prahu) a čtyřboká ližina osazená na sloupek svisle. Čepované spoje zajištěné dřevěnými hřeby jsou již použity v celém krovu, což je pro jihomoravskou oblast poměrně typické.

Obr. 14: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, zaměření krovu lodi, příčný řez plnou vazbou.

Obr. 15: Pouzdřany, kostel sv. Mikuláše, zaměření krovu lodi, podélný řez.

ZÁVĚR

Zjištěné nálezy a dendrochronologické datování dochovaných dřevěných konstrukcí svědčí o několika etapách výstavby kostela, což potvrzují i letopočty 1498 na kamených opěrácích presbytáře a 1600 na jednom z opěráků trojlodí. Krov nad presbytářem nebyl zatím spolehlivě dendrochronologicky datován. Konstrukční řešení krovu je sice pro dobu svého vzniku poměrně typické, avšak jeho dochování je ojedinělé a jedná se pravděpodobně o jediný ucelený doklad pozdně středověkého tesařského řemesla na jižní Moravě, navíc provedeného na vysoké řemeslné úrovni. Vzhledem ke konstrukci a použitému materiálu se v rámci jižní Moravy jedná o unikátní krov, který lze hodnotit jako velmi významný pro pochopení vývoje stavby a má tedy vysokou památkovou hodnotu.

Tento příspěvek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

POZNÁMKY

- 1) P. Dohnalová, Kostel sv. Mikuláše v Pouzdřanech. Nálezová zpráva OPD. Brno 2013 (uloženo v archivu map a plánů NPÚ ÚOP v Brně).
- 2) T. Kyncl, Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků kostela sv. Mikuláše v Pouzdřanech. DendroLab Brno 2013.
- 3) CDM III: A. Boczek, Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae III. Olomouc 1841, s. 36–38, č. 49; CDB IV/1: J. Šebánek – S. Dušková edd., Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae IV/1. Praha 1962, s. 120–123, č. 39; Originál privilegia je uložen v Moravském zemském archivu v Brně (dále MZA), fond E 39 – Kartuziáni Králova Pole, inv. č. 27; K. Žák, Dějiny kartuziánského kláštera v Králově Poli u Brna. Žďár na Moravě 1929, s. 61; L. Jan, Ves a klášter ve středověku (1240–1526), in: M. Řepa a kol., Dějiny Králova Pole. Brno – Královo Pole 2004, s. 26–69.
- 4) CDB IV/1, o. c. v pozn. 3, s. 194–195, č. 102.
- 5) Tamtéž, s. 237–238, č. 141; CDM III, o. c. v pozn. 3, s. 90–93, č. 124.
- 6) CDM III, o. c. v pozn. 3, s. 155–156, č. 184; CDB IV/1, o. c. v pozn. 3, s. 439, č. 259.
- 7) RBM II: J. Emler, ed., Regesta diplomata nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. Praha 1882, s. 639–640, č. 1483.
- 8) J. Bistřický – F. Spurný – L. Václavěk – M. Zemek, Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu 1173–1380. I. díl. Brno 1991, č. 18, s. 41.
- 9) Tamtéž č. 19, s. 41–42; CDM V: A. Boczek – J. Chytil, edd., Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V. Brno 1850, č. 60, s. 59; J. Šebánek, Studie o kanceláři Dětřicha, biskupa olomouckého, Časopis Matice moravské (dále ČMM) 50, 1926, s. 273.
- 10) A. Kratochvíl, Pohořelský okres. Vlastivěda moravská 31. Brno 1913, s. 171.
- 11) J. Chytil – P. Chlumecký – K. Demuth – A. Wolfskron edd., Die Landtafel des Markgrathumes Mähren (1348–1466). Brünner Cuda. Brünn 1856, Zemské desky brněnské (dále ZDB) V, č. 92, s. 76.
- 12) A. Kratochvíl, o. c. v pozn. 10, s. 172.
- 13) J. Chytil – P. Chlumecký – K. Demuth – A. Wolfskron edd., o. c. v pozn. 11, ZDB VI, č. 11, s. 102.
- 14) Tamtéž, č. 173, s. 110.
- 15) J. Bistřický – F. Spurný – L. Václavěk – M. Zemek, o. c. v pozn. 8, č. 115, s. 185–187.
- 16) Tamtéž, č. 116, s. 186.
- 17) Tamtéž, č. 117, s. 186–188.
- 18) Tamtéž, č. 118, s. 188–189.
- 19) J. Chytil – P. Chlumecký – K. Demuth – A. Wolfskron edd., o. c. v pozn. 11, ZDB VI, č. 173, s. 110.
- 20) Tamtéž, č. 556, s. 132; č. 868, s. 148–149; č. 932, s. 152.
- 21) Tamtéž, č. 951, s. 153.
- 22) Tamtéž, č. 950, s. 153.
- 23) Tamtéž, č. 951, s. 153.

- 24) CDM XII: V. Brandl ed., Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XII. Brünn 1890, č. 124, s. 105.
- 25) G. Wolny, Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. Brünner Diöcese. Bd 2. Brünn 1858, s. 112.
- 26) M. Zemek – A. Turek, Regesta listin z liechtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526, in: Sborník archivních prací 33, č. 1, 1983, s. 497, č. 505.
- 27) L. Hosák, Historický místopis země moravskoslezské. Brno 1938, s. 249.
- 28) M. Rohlík ed., Moravské zemské desky III, 1567–1641. Kraj brněnský. Praha 1957, č. 112, s. 96–97.
- 29) L. Hosák, o. c. v pozn. 27, s. 249.
- 30) M. Rohlík ed., o. c. v pozn. 28, č. 2, s. 557–559.
- 31) L. Hosák, o. c. v pozn. 27, s. 249.
- 32) A. Kratochvíl, o. c. v pozn. 10, s. 187 a 192.
- 33) A. Hrudíčka, Topografie diecese brněnské. Brno 1908, s. 473.
- 34) Opravy církevních památek v zemi Moravskoslezské v letech 1919–1936, Zprávy památkové péče 1, č. 9, 1937, s. 9.
- 35) Sloha Pouzdřany (uloženo ve spisovém archivu NPÚ ÚOP v Brně).
- 36) J. P. Cerroni, Skizze einer Geschichte der Bildenden Künste in Mähren. Brünn 1807, s. 89 (MZA v Brně, fond G 12, kniha 33).
- 37) G. Wolny, Die Markgrafschaft Mähren II. Brünn 1837, s. 203–204.
- 38) Týž, o. c. v pozn. 25, s. 111–114.
- 39) A. Kratochvíl, o. c. v pozn. 10, s. 181–189.
- 40) F. Polický, Ortsgeschichte von Pausram. Pausram 1936.
- 41) D. Libal, Gotická architektura v Čechách a na Moravě. Praha 1948, s. 261.
- 42) M. Plaček, Opevněné kostely na Hustopečsku, Malovaný kraj I, 1981, s. 4.
- 43) I. Vichová, Farní kostel sv. Mikuláše. FF MU v Brně 1997, seminární práce.
- 44) Stratigrafický průzkum.
- 45) T. Kyncl, o. c. v pozn. 2.

NEUE ERKENNTNISSE ZUR ENTWICKLUNG VOM DACHWERK DER ST. NIKOLAUSKIRCHE IN POUZDŘANY

Die Gemeinde Pouzdřany (Pausram, Bez. Břeclav [Lundenburg]) liegt am linken Ufer des Flusses Svratka (Schwarza), stromaufwärts von ihrem Zusammenfluss mit der Jihlava (Igla), westlich der Stadt Hustopeče (Auspitz). Die Pfarrkirche d. hl. Nikolaus ist ein spätgotischer Bau mit späteren Eingriffen. Im Laufe der Mauerwerksanierung wurde der innere Verputz in der Sockelhöhe entlang des ganzen Kirchenbauumrisses entfernt. Bei der parallel verlaufenden operativen Bestandsaufnahme und Dokumentierung der freigelegten Fundsituationen untersuchte man in der Bemühung um eine bessere Erkenntnis des Baues auch weitere zusammenhängende Situationen, vor allem die im Dachraum der Kirche. Sehr interessante Feststellungen brachte die um die Dendrochronologie erweiterte Untersuchung der hölzernen Konstruktionsteile vom Langhaus- und Chordachstuhl herbei. Man bewies, dass der unikale fast im unberührten Zustand erhaltene spätgotische Dachstuhl sich über dem Chor erhielt. Es handelt sich um einen Sparrendachstuhl mit Kehlbalke in zwei Höhen, mit Längsbindung mittels einer Stuhlwand und zwei Seitenrahmen. Das Bindergepärre enthält eine Ährenstrebe, Streben unter Sparren zwischen dem Binderbalken und der Stuhlwandsäule (die als Teil vom Hängewerk wirken), wobei jeder Rahmen der Längsbindung im Bindergepärre mit dem Binderbalken durch Fußstreben gebunden ist. Jedes Gepärre hat auch die Fußstreben. Aus der typologischen Hinsicht ist die beschriebene Konstruktion chronologisch in die Periode 1430–1550 einzuordnen, in der regionalen Beziehung zur Region von Niederösterreich lässt sich die Entstehungszeit mit Sicherheit zwischen die Jahre 1480–1550 präzisieren. Es war leider nicht möglich die Dendrochronologie anzuwenden, denn die bewiesenen Gehölze waren die Pappel, Ulme und die schnellwüchsige Eiche, für die die entsprechenden Jahrringkurven noch nicht vorhanden sind. Als der einzige Anhaltspunkt für die Bestimmung der Entstehung des Dachstuhls bleiben die Entwicklungschronologien des Sparrendachstuhls, einige der Details der durchgeführten Fügung und der Abbundzeichen und die nicht ganz deutlichen Jahreszahlen 1498 am Presbyteriumsstrebe Pfeiler. Für die gezimmerten Dachstuhlbalken verwendete man die bislang an mehreren Stellen deutliche mittlere Zimmermannsschnur-Rötellinie. Die Abbundzeichen in der Längsrichtung sind als Beitel- oder Zimmerbeilhiebe in Gestalt der Gebilde (Linien und Dreiecke) in der Querrichtung und an mehreren Fußstreben

als gezeichnete Rötelpiktogramme ausgeführt. Ihre Symbolik bezieht sich zu keinem der Zahlensysteme und ist eher den Piktogrammen an spätgotischen Dachstühlen ähnlich. Diese Indizien ordnen die Entstehung des Dachstuhls in die Zeit um 1500 ein.

Über dem dreischiffigen Hallenbau befindet sich der Sparrendachstuhl mit zwei Kehlbalken, mit der entwickelten Längsbindung mittels liegenden Stuhls vom teils entwickelten Typ im ersten und dem frühen Typ im zweiten Höhenniveau. Die ursprüngliche Dachkonstruktion wurde 1993 durch eine ganz gelungene Kopie ersetzt, das erhaltene ursprüngliche Binderespärre war 1639–1649 datiert. Aus der typologischen Hinsicht entspricht die Konstruktion der Übergangsperiode vom frühen liegenden Stuhl der renaissancezeitigen Dachstühle zu seiner im Barock verwendeten ausgereiften Form. Mehrere Teile, wie die fünfeckigen Schwellen, Rähme und Zierscheiben, entsprechen schon einem Barockdachstuhl. Zugleich werden aber die für den frühen liegenden Stuhl typischen Glieder benützt – besonders die Windrispe zwischen der Säule und dem Rähm (bei Absenz der fünfeckigen Schwelle) und der viereckige, vertikal an die Säule angebrachte Rähm. Die gezapften Fügungen mit Holznägeln werden schon im ganzen Dachstuhl verwendet, was für die südmährische Region verhältnismäßig typisch ist.

Der Befund und die dendrochronologische Datierung der erhaltenen Holzkonstruktionen bezeugen mehrere Ausbautappen der Kirche; das bestätigen auch die Jahreszahlen 1498 an einem Presbyteriumstrebeböfeler und 1600 an einem der Trebeböfeler vom Hallenbau. Der Chordachstuhl wurde noch nicht zuverlässig dendrochronologisch datiert. Sein Konstruktionssystem ist zwar für seine Entstehungszeit verhältnismäßig typisch, aber seine Erhaltung ist ein Einzelfall und es handelt sich wahrscheinlich um den einzigen Beleg des spätmittelalterlichen Zimmerhandwerkes in Südmähren, und bereits auf dem hohen handwerklichen Niveau. Mit Rücksicht zur Konstruktion und dem verwendeten Material handelt es sich im Rahmen Südmährens um das unikale Werk, das sich für das Begreifen der Entwicklung des Baues als sehr bedeutend verstehen lässt und hat somit einen sehr hohen Denkmalwert inne.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Pouzdřany (Pausram, Bez. Břecław [Lundenburg], Kr. Südmähren), *Mappe der I. (Josephinischen) Militärmappierung (1764–1768 u. 1780–1783), Ausschnitt, Mähren, Blatt Nr. 112 (Tschechisches Amt für Geodäsie und Kataster Prag).*

Abb. 2: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Ansicht von Südosten (Foto aus NPÚ ú.o.p. [Archiv der alten Fotodokumentation der regionalen Facharbeitsstätte des Nationalinstituts für Denkmalpflege] Brno, Inv.-Nr. 6377 M-14/161).

Abb. 3: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Ansicht von Süden (Fotos P. Dohnalová, falls nicht anders angegeben).

Abb. 4: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Gewölbe im Turmuntergeschoss.

Abb. 5: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Chordachstuhl.

Abb. 6: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Chordachstuhl – Detail der ausgesägten Binderbalken.

Abb. 7: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Chordachstuhl – Lager nach den ausgesägten Binderbalken, Abdruck der Schildwand der Gewölbekappe.

Abb. 8: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Chordachstuhl, a, b – Abbundzeichen.

Abb. 9: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Portal zum Dachraum über dem dreischiffigen Hallenbau.

Abb. 10: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Dachraum über dem Hallenbau – Südmauer mit sekundär verwendeten Architekturgliedern.

Abb. 11: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus – Nordmauer mit Schießscharten.

Abb. 12: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Chordachstuhl, Bauaufnahme, Längs- und Querschnitt (Bauaufnahmen und Zeichnungen Abb. 12–15 M. Navrátil, 2013).

Abb. 13: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Dachstuhl über dem Chor und dem Hallenbau, Bauaufnahme, Grundriss.

Abb. 14: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Dachstuhl über dem Chor und dem Hallenbau, Querschnitt.

Abb. 15: Pouzdřany, Kirche d. hl. Nikolaus, Dachstuhl über dem Hallenbau, Bauaufnahme, Längsschnitt.

(Übersetzung J. Noll)

LOVECKÝ ZÁMEČEK V LEDNICI – ARCHITEKTONICKÁ A FUNKČNÍ PROMĚNA VOLUPTUÁRNÍ STAVBY

LENKA ŠABATOVÁ

In demselben Jahre (tj. 1806 – pozn. autora) ließ auch der Fürst auf der Eisgruber=Gemeinde=Wiese, die sich größtentheils am Saume des Parkes und Thiergartens in ungeheurer, kaum überschbarer Ausdehnung hinzieht, und auf welcher im Herbste Lanzier=Jagden auf Wildschweine, auch gesperrte Schießjagden und Pferderennen gegeben werden, ein Jagdhaus dicht am Rande des Thiergartens erbauen. Dieses hat einen vorspringenden Porticus mit 4 frey stehenden Säulen toskanischer Ordnung, die im obern Stock eine freye Gallerie bilden, von welcher die Damen und Honorationen dem Schauspiele der Jagd zusehen. Diese Gallerie geht um ein achteckiges Cabinet, das heißt werden kann, unter welchem zu ebener Erde die Jägerwohnung, unter der Gallerie aber ein Bogengang befindlich ist. Die Länge des Gebäudes beträgt 5 Klafter 4 Schuh, die Breite 5 Klafter.

(J. Haderer, 1829)

Nedávno vyšla další z výpravných publikací o lednicko-valtickém areálu, prezentující historii krajiny a jednotlivých staveb.¹⁾ Drobný objekt, nazývaný Loveckým zámečkem – ve shodě s jeho historickým označením,²⁾ nikoli dle architektonických forem – je zde popsán stručně, obdobně jako ve starších textech. S výjimkou dominantního portiku ve funkci lodžie je současná podoba objektu víceméně architektonicky nezajímavá a při běžné prohlídce nic nenasvědčuje, že je vlastně torzem pozoruhodného saletu.³⁾

Lovecký zámek stojí severovýchodně od obce Lednice (okres Břeclav) při cestě k Ladné a zřícenině Janohradu. Je situován na okraji lesa a hlavním průčelím směřuje do otevřené krajiny, rozprostírající se jižně až západně od něho. Volně stojící, kubicky sevřenou dvoupodlažní stavbu na téměř čtvercovém půdoryse s valbovou střechou člení v průčelí otevřená sloupová lodžie toskánského řádu, spočívající na trojose přízemní arkádě a završená trojúhelným tympanonem. Do prostoru lodžie vstupuje trojboký rizalit s architektonickým rámováním, prolomený trojicí oken. Uvnitř je v každém podlaží dvojice místností nestejných půdorysů, úrovně propojuje půloválné schodiště v západní části dispozice.

Roku 1829 popsal J. Haderer objekty vzniklé stavitelskou činností knížete Jana I. Josefa z Liechtensteinu (1760–1836) v příspěvku, jež vycházel na pokračování v tehdy oblíbeném tisku *Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Literatur und Kunst*. Lovecký domek (Jagdhaus) byl podle Haderera vystavěn v roce 1806 na rozhraní lesa, resp. tamní zvířecí obory a obecní louky, na které se na podzim konaly štvance na divoká prasata a další knížecí hony a dostihy. Byl postaven proto, aby poskytoval veškeré zázemí spojené s těmito činnostmi – sloužil jako vyhlíd-